

ומחמת גודל הבכי נפלה עליו תרדמה בעת שהיה ראשו בארון הקודש, ובא אצלו אביו הצדיק רבי אברהם זצ"ל ואמר לו בני אל תבכה אני אמליץ עליך בבית דין של מעלה לחזק אותך בתורה, ומאז כשהתחיל ללמוד נפתחו לו שערי החכמה. סיפור זה סיפר קדוש ישראל החוזה מלובלין (והובא בהקדמת שו"ת רבי יצחק פונא).

מצוה ראשונה

החתם סופר (ע"ת בראשית עמוד מ"ו) כתב מצוה ראשונה שמקיים הנער מיד בכניסת שנת י"ד בצאת הכוכבים, הוא שיהא שש ושמוח שזוכה לקבל מצות ה' אלקיו, והשמחה היא מצות עשה דאורייתא, לעבדו בשמחה ובטוב לבב מרוב כל.

שמחה לבת מצוה

בספר בן איש חי (פרשת ראה אות יז) כתב שאע"פ שלא נהגו לעשות סעודה לנערה ביום הכנסה למצות, מ"מ ראוי שתלבש בגדי שבת ותהיה שמחה באותו היום על שזכתה להכנס לעול המצות.

ובכף החיים (סי' רכ"ה אות יב) כתב שאם יודעת ללמוד, יש לה ללמוד באותו יום יותר מבשאר הימים, במה שרגילה ללמוד.

"לחייבים" דמשים את אביו חוטא ואין זה כיבוד אב, ממילא איך יכול לומר על אביו שפטרני מענשו.

הכנה לבר מצוה

בספר החינוך (מצוה רמח) כשמדבר על ענין בן סורר כתב והזהר האדם על זה בתחילת תוקף חום בחרותו ובראשית בואו בחיוב שמירת נפשו, והם שלשה חדשים הראשונים משהתחיל להביא שתי שערות עד שיקיף כל הגיד. ומאותו הזמן יקח מוסר לכל ימיו, כי מהיות דבר המזון ענין תמידי באדם אי אפשר לו זולתו לא חייבתו התורה עליו בכל עת, רק שחרו מוסר בזמן אחד להועיל לו לכל הזמנים.

רבי יצחק פון רבו של המגן אברהם בצעירותו לא היה לו לב ושכל טוב להבין דברי התלמוד, והיה אחיו רבי יוסף נחף בו כפעם בפעם, ובלילה שנעשה בר מצוה ליל י"ג שנים הלך הבחור לעת תפילת ערבית לבית הכנסת דשם, והחביא עצמו תחת הספסל כדי שישאר שם אחר סגירת בית הכנסת, וכשסגר השמש את בית הכנסת, הלך הבחור ופתח ארון הקודש והתפלל בבכי ובתחנונים שיהיה לו מוח ולב להבין ולהשכיל את תורתנו הקדושה.

פרק סא: תפילין

יביאך שמע ישראל והיה אם שמוע ואילו לפי רבינו תם מניחים את ההויות "והיה כי יביאך" ו"והיה אם שמוע" באמצע בין "קדש לי" ל"שמע ישראל". והיינו שלרש"י הסדר הוא כסדר כתיבת הפרשיות בתורה קדש והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע החל מן

מחלוקת רש"י ור"ת באופן הנחת הפרשיות בתפילין, יסודה של המחלוקת תלוי בדרך פירוש סוגית הגמרא במסכת מנחות (לד, א) לפי רש"י והרמב"ם ועוד סדר הפרשיות בתוך הבית משמאל לימין כפי הסדר שהן כתובות בתורה קדש לי והיה כי

אמנם הב"ח שם הקשה עליו שאם באמת הלכה כדברי ר"ת לא היו צריכים לגנוז את התפילין היו יכולים לתקנם שיהיו כשרים לשיטת ר"ת ע"י חילוף הנחת פרשיות, ורע"א (תנינא סי' ח) העיר שזה תלוי על מה מצאו שם אם מצאו תפילה של ראש ודאי צודקים דברי הב"ח שהיו יכולים לתקנו כיון שכל פרשה כתובה בפנ"ע אבל אם מצאו תפילה של יד הכתובה על קלף אחר לא היו יכולים לתקנו.

בפסקי תוס' (מנחות לד, ב) כתבו בנהרדעא ובירושלים מצאו ב' זוגות אחת כרש"י ואחת כר"ת.

בשו"ת שאלות מן השמים (סימן ד) הביא רבי יעקב ששאל בחלום במחלוקת זו וענו לו "אלו ואלו דברי אלוקים חיים וכמחלוקת למטה כך מחלוקת למעלה הקב"ה אומר הויות באמצע וכל פמליא של מעלה אומרים הויות כסדרן והוא אשר דבר ה' בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד וזה כבודו בהיות פרשת מלכות שמים תחילה".

יש לנו גם שיטה שלישית והוא שיטת השימושא רבה שהם מימין לשמאל המניח. וכסברת השימושא רבה כתב ג"כ בעיטור (הלכות תפילין שער א' ח"ג) שיהא פרשת קדש לימין המניח, והוכיחו מירושלמי (סוטה פ"ז ה"ד) שבאבני האפוד שהיה הכה"ג מניח היה סדר השבטים מימינו לשמאלו. ולפי"ז גם פרשת תפילין. אלא שסיים "ולפי שלא מצאתי גאון שאמר כן לא סמכתי בדברי בחילופא כאבני האפוד עד יבוא מורה צדק. אמנם כבר מצינו בזוה"ק (פרשת פקודי) "חשן ואפוד לקבל אורים ותומים, ודא רזא דתפילין וקשרא דתפילין".

במגלה עמוקות (רמז רפ"ז) כתב רמז לג' השיטות הפסוק בתהילים (פרק ל"ז) "שמר תם וראה ישר כי אחרית לאיש שלום", שמר תם

הבית השמאלי כשהתפילין מונחות על היד ועל הראש בכיוון לימין, ולר"ת קודמת פרשת והיה אם שמוע לפרשת שמע בסדר ההנחה.

ומחלוקת זו היא מחלוקת קדומה בזמן הגאונים, והראב"ד (בפ"ג מתפילין) כתב שבירושלמי מבואר כר"ת (והביא שם שכן הוא בירושלמי סדר קדשים שנאבד). ובתיקוני זוהר (דף ט' עמוד א) הובא כר"ת. ברמב"ם (שור"ת הרמב"ם פאר הדור סימן יט) הובא כי פתחו את התפילין של רב האי גאון ומצאו שהם מסודרים כשיטת רש"י ומוסיף שגם הוא נהג בתחילה כשיטת רבינו תם וחזר בו לבסוף.

והראב"ד (בהשגות פ"ג ה"ה) מביא שבתפילין של רב האי גאון לא היה כן אלא כר"ת וכ"כ התוס' במנחות (לד, ב) שכן היה בתפילין של רה"ג.

כתב בשו"ת רמ"ע מפאנו (סי' ק"ז) האין יתכן שכל השיטות ניתלות על דברי רבנו האי ופליגי במציאות אין היה תפילין שלו, ולכן סיים "וקרוב מאד להאמין מהמשך ההלכה כפשוטה דרב האי נמי הוי מספקא ליה מלתא והכין לו תפילין ככולהו רבנן דמסדהי עליה הואיל ואפשר לפרושי שמעתין בכל גוונא, ושנפתחו תפיליו מזה אחד ומזה אחד, וכל מי שראה בא והעיד".

בבית יוסף (אור"ח סי' ל"ד) הביא מדברי הסמ"ג והמרדכי שרצו להוכיח כשיטת רש"י שנפלה בימה שעל קבר יחזקאל ומצאו שם תפילין ישנים כשיטת רש"י. הרי שכבר בתקופת יחזקאל הניחו תפילין כשיטת רש"י. אך בדרישה כתב שאין לסתור סדר ר"ת ממה שמצאו תפילין בקבר יחזקאל כשיטת רש"י, שאדרבה לר"ת מצי למימר שפסולין היו, מכיוון שכתבן באותן סדר, ולכך נקברו בקברו כדין ספרים פסולין שנקברין ונטמנין בקברו של צדיק.

ואף לשיטה זו אפשר להקדים את פרשת שמע לפרשת ויהיה אם שמוע כרש"י או להקדים את ויהיה אם שמוע לשמע כר"ת, הרי לנו כבר ארבעה זוגות תפילין.

ובמסכת מנחות (לג א בתוספות דיבור המתחיל הא דעבידא כסיכתא) הובאו שתי דעות נוספות בנוגע להנחת הפרשיות בבתיים, לדעת רש"י אפשר להניח את הפרשיות בבתיים בשהן עומדות, ולדעת ר"ת יש להניחן בשכיבה דוקא ולא בעמידה, כך שאם נעשה את ארבעת הזוגות שיש כבר בידינו לפי שיטת רש"י שהפרשיות בעמידה ולפי ר"ת שהן בשכיבה הרי לנו שמונה זוגות תפילין.

ישנה עוד מחלוקת אם כותבים את הפרשיות על הקלף בצדו הפונה אל השער כלפי חוץ או בצדו הפונה פנימה כלפי הבשר, הרי לנו כבר שמונה זוגות כפול שנים שהם ששה עשר זוגות.

שוב נחלקו הרמב"ם והרא"ש בענין כתיבת הפרשיות אם הן סתומות. וסמוכות זו לזו או פתוחות ומופסקות זו מזו הרי לנו שלושים ושנים זוגות וכן נחלקו הראשונים בענין הדיו שכותבים בה את התפילין ובשנכתוב את שלושים ושנים הזוגות בשני סוגי הדיו נקבל ששים וארבעה זוגות.

יש חסידים ואנשי מעשה שהקפידו ללכת תפילין של רש"י כל היום רק לאחר שקיעת החמה הניחו תפילין של ר"ת, מאחר שלאחר השקיעה שהוא אינו עוד זמן תפילין ולשיטת ר"ת עדיין יום הוא וזמן תפילין הוא, וממילא אז הניחום.

בקסת סופר (ס"ק א) וכן הובא בשם הישמח משה בספר גידולי אהרן (ס"ק ק"ב) שיש להיזהר שמי שאינו מניח בעצמו תפילין של ר"ת לא יכתוב תפילין של ר"ת לאחרים, שהרי

תפילין דר"ת, וראה ישר - תפילין דרש"י, אחרית לאיש שלום - תפילין דשר שלום השמושא רבה. ורבנו האריז"ל היה נוהג להניח ב' זוגות רש"י ור"ת ביחד, ותפילין של רש"י היה גלוי, ושל ר"ת מכוסים, ותפילין של השמושא רבה היה מניח במנחה, ורמז לה רבי חיים ויטאל (בפרי עץ חיים שער התפילין פרק י') של רש"י היה מגולה "וראה ישר", ושל ר"ת מכוסה "שמר תם", ושל שמושא רבא לעת ערב "ואחרית לאיש שלום".

הרדב"ז נשאל פעם האם מותר לשנות את סדר הפרשיות בתפילין של ר"ת ולהפוך אותן בכך לתפילין של רש"י. בתשובה על כך כתב (שו"ת רדב"ז חלק ו שני אלפים רפו) מספר הרדב"ז כי פעם אחת פסק להתיר זאת אלא שאז באותו לילה הראו לו בחלומו שלא פסק נכון הוא שב ועיין בדבר וראה שבהפיכת "תפילין של ר"ת" ל"תפילין של רש"י" יש משום "זלזול בכל גאוני עולם" כל אותם ההולכים בשיטת רבינו תם שהוא הולך ומונה את שמותיהם ולכן חזר בו ופסק לאסור זאת.

רבי חיים מוולאז'ין שאל את הגר"א מדוע אין הגאון מניח תפילין של רבינו תם וענה לו הגר"א כי אם נרצה לצאת ידי חובת תפילין של ר"ת אף על פי שאין הלכה כמותו אלא כרש"י אזי עלינו להניח לא רק שני זוגות תפילין בלבד אלא ששים וארבעה זוגות תפילין כדי לצאת ידי כל הדעות האמורות בהלכות תפילין אף אותן שאין הלכה כמותן.

וכך הוא החשבון תפילין של רש"י ושל ר"ת הרי הם שני זוגות, והרי אמרנו כי הפרשיות מונחות בבתיים משמאלו של המניח בכיוון לימין, אולם ישנה שיטה אחרת והיא שיטת הראב"ד בשם רב האי גאון ולשיטה זו יש להניח את הפרשיות מימין המניח בכיוון לשמאל ולא משמאל לימין,

לשיטת ר"ת אינו בר קשירה (שאינו מניח תפילין) וממילא אינו בר כתיבה. וחלקו עליו שהרי גם מי שאינו מניח תפילין מחמת תיאבון כשר בכתיבת תפילין שנקרא בר קשירה.

שם מ"ב בתפילין

בתקוני זהר (דף קמד, ב ע"פ תרגומו) הובא מלך אסור ברהטים אלו ארבע כלי המוח ארבעה בתים של תפילין שהם אהי"ה וכן בתפילין של יד אהי"ה כחשבון עשרים ואחד אזכרות בתפילין של ראש ובעשרים ואחד אזכרות בתפילין של יד ועולה לחשבון אהי"ה אשר אהי"ה.

הבנת דברי הזהר יבואר היטב ע"פ דברי המשך חכמה (שמות ג, יג) אע"פ שאינו מזכיר דברי הזהר"ק, ונבארו: "אהיה אשר אהיה" הוא שם מ"ב ששרשו ב' פעמים אהי"ה בגימטריא מ"ב, ומובא בקדושין (עא, א) "וכל היודעו והזהיר בו והמשמרו בטהרה אהוב למעלה ונחמד למטה ואימתו מוטלת על הבריות", ועל ידי השגת שם זה אימתו של משה תהיה מוטלת על פרעה. וביאר במשך חכמה כאשר נצרף כ"א פעמים השם הוי"ה שנזכרו בתפילין של ראש וכ"א פעמים השם הוי"ה שנזכרו בתפילין של יד כי אז יחד הם מ"ב שמות הוי"ה שהשם שורש לשם מ"ב לכן כאשר איש ישראל מניח תפילין של יד ושל ראש בכל יום הרי הוא זוכה לקבל הארה משם מ"ב שנרמזו בתפילין.

ובזה מבאר ה'משך חכמה' מה שדרשו חכמינו (ברכות ו א) "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך" רבי אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש, וצריך לבאר מדוע יראים עמי הארץ דוקא מתפילין של ראש ולא מתפילין של יד, אלא כאשר מונח על איש ישראל תפילין של ראש כי אז בודאי

שמונח עליהם גם תפילין של יד שהרי "כל זמן שבין עיניך יהו שתיים" לכן אז מאיר עליו שם מ"ב ממ"ב אזכרות שבתפילין של יד ותפילין של ראש ואז "אימתו מוטלת על הבריות", לכן דרשו "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך אלו תפילין שבראש".

בעת שההשגחה היא גלויה בזמן שבית המקדש היה קיים או בגאולה העתידה הנה אז מאיר הקב"ה לעולם בתפילין של יד וגם בתפילין של ראש שהוא גלוי לכל שיש בהם מ"ב אזכרות כנגד שם מ"ב שמטיל אימה ופחד על כל הגויים בבחינת "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך".

אך כאשר ההשגחה היא בהסתרת פנים בגלות כי אז מתגלה הקב"ה רק בתפילין של יד שהוא מוסתר ואינו נראה לרבים כנאמר "והיה לך לאות על ירך" ודרשו (מנחות דף לו ב) "לך לאות ולא לאחרים לאות", והרמז בזה שגם בגלות שאין הקב"ה מתגלה בשם מ"ב להפיל אימה ופחד על הגוים בכל זאת הוא מתגלה בתפילין של יד שיש בהם כ"א אזכרות לשמור בהם על ישראל גם בזמן הגלות והסתרת פנים.

תפילין בזמן דור המדבר

מצינו מדרשים חלוקים אם בזמן המדבר הניחו תפילין. בתנא דבי אליהו (פרק כו) תניא וימצאו איש מקושש עצים ביום השבת אמר הקב"ה למשה מפני מה חלל זה את השבת, אמר משה לפניו רבש"ע איני יודע, א"ל הקב"ה למשה אני אומר לך כי בכל ששת ימי חול יש לו לישראל תפילין בראשו ובזרועו ורואה אותם וחרר ממעשיו, אבל עכשיו ביום השבת שאין לו תפילין בראשו ובזרועו לכן חלל זה את השבת.

ומזה משמע שבדור המדבר הניחו תפילין.

אמנם בילקוט שמעוני (פרשת ויקהל רמז תט) כתב לגבי תפילין "עשה מצוה שבשבילה תכנס לארץ", ומשמע שמצוה זו היתה נוהגת במדבר אך לא מבואר בילקוט אם נצטוו כל מ' שנה במדבר או רק בסופו.

אמנם בדעת זקנים מבעלי התוספות (שמות פרק יד פסוק כט) "והמים להם חומה - חמה חסר כתיב לפי שבתחלה נתמלא הים חמה עליהם עד שבא גבראל ושםם כחומה בתוך הים והיה מכריז על הים ואומר למים שבימינם הזהרו בישראל שעתידין לקבל התורה שנתנה בימינו של הקב"ה שנא' מימינו אש דת למו חזר ואמר למים שבשמאלם הזהרו בישראל שעתידין להניח תפילין בשמאל". הרי שבזמן קריעת ים סוף עדיין לא הניחו תפילין.

אלא לכאורה הרי ד' פרשיות מעכבות זה את זה, ופרשת והיה אם שמוע ושמע ישראל ניתן להם סמוך למיתת משה, וא"כ האין הניחו תפילין קודם לזה.

ומצאנו ברשב"א (מנחות דף לז, א) שכתב ומ"מ קשיא דאין הוה ילפינן פסח מצרים מפרשת שמע דעדין לא נכתבה. וי"ל דאין מוקדם ומאוחר בתורה ואעפ"י שלא נאמרה עדיין ניתנה לידרש, אי נמי ע"כ נראה שנאמרה שמע והיה אם שמוע בשעת פסח מצרים ואעפ"י שנכתבה במשנה תורה, שהרי קדש והיה כי יביאך נאמרו בשעת יציאת מצרים וכתוב בהם והיה לאות על ידיך ולטוטפות בין עיניך אלמא הזהיר אז הקב"ה על התפילין והתפילין הם נעשים מארבע פרשיות הללו, א"כ היה צריך שנאמרו אז בשעת יציאת מצרים".

בסידור אוצר התפילות לסדר הושענות

הביא בשם המהרי"ל דיסקין לבאר מה שאנו אומרים "טבועים בצול גזרים יקרר עמים מעבירים" שאמר שתיכף אחר שנגמרו לאכול את פסחיהם ונשאר להם זמן רב עד שעת יציאתן אמר להם משה פרשת קדש לי כל בכור והזהירם על מצות תפילין והיה לאות על ידכה ולטוטפות בין עיניך והם הלכו תיכף ועשו להם תפילין מעורות הפסחים וגידיהם ומאז והלאה היו הולכין מוכתרין בתפליהם כל זמן מצותן והוסיף האוצר התפילות ולפי דעתו ז"ל זהו שיסד הפייטן כאן יקרר עמים מעבירים הם התפילין כמו שדרשו רבותינו ויקר אלו תפילין כי בזכות התפילין נצולו משטף מים רבים.

והמבי"ט (בספר בית אלקים שער היסודות לו) כבר דן בזה וכתב וזה דבר קשה ותימה שהרי דור המדבר היו דור שכולו דעה ולא ניתנה תורה אלא להם ואין יכולו לעסוק בכולם אם לא נשלמה נתינתה עד אחר שבאו לערבות מואב שכבר מתו וכלו מתי המדבר משבאו למדבר צין ומשה רבינו ע"ה לא נצטרע שלא נכנס לארץ על שלא אכל מפריה כ"א לקיים מצות שבה והרי לא קיים מצות ק"ש ומצות תפילין ואם קיימם קודם מותו לא התמיד בהן שלשים ושבעה ימים שלמים אלא שהאמת הוא שכל המצות שהוזכרו במשנה תורה אפילו אותן שלא הוזכרו כלל בספרים הקודמים כולם נאמרו בסיני ובאהל מועד וכמו שאמר הכתוב הואיל משה באר את התורה הזאת וגו' לא בא אלא לבאר מה שנזכר לו קודם ומשניתנו עשרת הדברות על פי האל ית' ידעו והשכילו כל התורה בעשרת הדברות אשר בהם נכללות כל משפטי התורה וחקיה כפי הרמזים שיש באותיות י' הדברים שהם תרי"ג המורים על תרי"ג מצות ואחר כל מצוה ומצוה בפרטיה.

מצות תפילין כל היום

בשבת (ק"ח, ב) איתא אמר רב ששת תיתי לי דקיימית מצות תפילין וביאר רש"י דלא הלך ד' אמות בלי תפילין. ומלשון זה משמע שהוא מידת חסידות, אמנם בפרי מגדים (א"ח סי' ל"ז) דן בזה אם מן התורה די ברגע אחד שמניח ומדרבנן כל היום, ובטלזה עכשיו שאין לנו גוף נקי כל היום או שמה"ת צריך כל היום. ובלבוש (סי' ל"ז) מבואר לאות על ידך צריך כל היום מן התורה.

מדברי התוס' (סנהדרין פח) שכתבו תפילין אם הניחן בראשו בכשרות והניח גביהו בית חמישי הרי זה מוסיף גורע שפוסלן ומבטל מצות שעל ראשו ולא דמי ללולב דאם נטלו ובעודו בידו הוסיף מין חמישי אין זה מבטל מצותו דמדאגביה נפק ביה ומבואר ששיטת התוס' שמצותן מן התורה כל היום וכן מפורש בחי' הר"ן לסנהדרין שמביא שיטת התוס' ושם מבואר להדיא שבלולב יצא ידי נטילה אבל בתפילין שמצותן כל היום ראוי לומר בו שהוא גורע במצותו.

הגר"א הקפיד להניח תפילין כל היום, והובא במעשה רב (סי' יח) שכתב אף כי לפעמים לא ישמור עצמו משיחה בטלה לא יבטל אותה דבכל פעם עושה מצוה אחרת בהנחתו. ובבית יעקב (תומע"ר תרמ"ד סק"ד) כתב שאמר הגר"א אילו היה בכוחותיו היה סובב את העולם להחזיר עטרה ליושנה להניח תפילין כל היום.

מצות תפילין בעבר

מצות תפילין בעבר היה רפוי בעיני העם כמובא בשבת (ק"א), וברשב"א שם כתב "דמועטין שבישראל מניחין תפילין". והמאירי (ברכות י"א) כתב "וקצת חכמים נוהגים להניחם בימים שבין ר"ה ליום הכפורים אחר התשובה והטבילה והוודויו". והסמ"ג (ספר

מצוות גדול עשין סימן ג) מביא שהיה זלזול גדול בהנחת תפילין והעיר אותם ע"ז וכתב "ובשנת תתקצ"ו הייתי בספרד להוכיחם ואמץ הקב"ה זרעותי בחלומות היהודים ובחלומות הגוים וחזיונות הככבים ויט עלי חסדו ותרגז הארץ ותהי לחרדת אלהים ועשו תשובות גדולות וקבלו אלפים ורבבות מצות תפילין מזוזות וציצית וכן בשאר ארצות הייתי אחר כך ונתקבלו דברי בכל המקומות". ובכל בו (תשעה באב אות סב) כתב שנהגו שלא לתת אפר מקלה בראשי חתנים מפני שאין העם מוחזקים כלל בהנחת תפילין.

עד כדי כך היה הענין רפוי עד שנשאלו הגאונים (אוצר הגאונים סי' כ) אם מי שמניח תפילין "יש בו משום יוהרא". ומיירי שם באיש שאינו שומר שאר מצות ויקיים מצות תפילין בפרהסיא בזה יכול להיות מחטיא את האחרים שאחרים ילמדו ממנו לעבור על שאר מצות התורה שאינו נוהר בהם שיסמכו עליו שבוודאי אין בזה איסור שהרי הוא איש שמקיים מצות התורה ובוודאי יודע שאין בזה עבירה לכן לא התירו לו לקיים מצות תפילין רק בצנעא עד שיפרוש גם משאר איסורים שעובר אז בוודאי צריך להניח תפילין בפרהסיא כדי שאחרים ילמדו ממנו.

הסיבה לכך שרבים לא הניחו תפילין בגלל שלא היה מצוי הרבה תפילין בא"י כמו שכתב הבעל העיטור (הלי' תפילין שער ראשון חלק ז') בשם תשובת הגאונים. או בגלל גזירת השמד, או בגלל שחששו שאין גופם נקי. בשבלי הלקט ענין תפילין (קצ"א) כתב עיקר טעמא דלא נהגו ולא החזיקו בו העולם מפני שנחלקו בהלכותיה רש"י ור"ת הלכך לא ידעינן למעבד כהלכתא.

גם תלמידי חכמים לא היו זהירין במצות תפילין כדמוכח מגמרא שבת (י"ג, א) תנא רבי

לשם שמים, עושה מעשה זמרי, ומבקש שכר בפנחס, ודרשו בן מהפסוק לא תשא את שם ה' אלוקיך לשוא, ותפילין נקרא שם ה', ובספר זכות יצחק כבר הביא שמקורו במדרש פסיקתא רבתי (פכ"ב דף קיא, ב).

נסיים בדברי תלמידו של האגודה (רבי אברהם מזונשהיים בעל תקוני תפילין) שכתב על רבו "מיום הפרדי מלפני מורי רב מאיר מרוטנבורג, לא מצאתי איש מדקדק לעצמו במצוות, בציצית ובתפילין ובמזוזה לפי הצורך, זולת רבינו פרץ מקורביל, ומורי הקדוש הרב החסיד רבי זוסלן ז"ל".

להסתכל במראה

בשו"ת דברי חיים (חלק ב' סי' ד') יצא חוצץ נגד המסתכלים במראה לכוון את התפילין של ראש בין עיניהם, וכתב דהוא דברי בורות כי אפילו אינם מכוונים ממש כשר, דידוע שיש מקום בראש להניח שני תפילין ואפילו ברוחב ואין שיעור לתפילין ברוחב וכו'. ורבים תמהו על זה דמהראשונים מוכח דמה שאמרו מקום יש בראש להניח שני תפילין היינו בגובה הראש זה מעל זה אבל ברוחב הראש בעינן שיהיו מכוונים בין עיניו ממש.

בשו"ת דברי יואל (אורח סי' ד') האריך בדברי הדברי חיים ובתוך דבריו הביא מהבית יוסף שכתב צד א' לפרש כן בהרמב"ם שמקום יש בראש להניח שני תפילין היינו ברוחב הראש.

טטפת

בעץ יוסף כתב בשם הלבוש שתפילין של ראש מורה על ממשלתו של השי"ת בעליונים ובתחתונים והרצועות מורים על ההשפעה שמשפיע עד טבור הארץ על כן קראם טטפת שטט בכתפי וטט באפריקי שתיים שהם שתי מדינות בשתי קצות הארץ וא"כ שמם מורה על ממשלתו מקצה העולם ועד קצהו. ובזה מיושבת למה כתבה התורה כו שתיים שתיים

אליהו מעשה בתלמיד אחד ששנה הרבה וכו' ומת בחצי ימיו והיתה אשתו נוטלת תפילין ומחזרת בבתי כנסיות כו' מפני מה מת בחצי ימיו, והמהרש"א העיר למה נטלה תפילין ומתרחץ משום שגם תלמידי חכמים לא היו כולם זהירין במצות תפילין ולכן נטלה תפילין להראות שהוא היה מחסידים אנשי מעשה שמדקדקין במצות.

הסמ"ג (מ"ע ג') כתב "עוד זאת דרשתי להם כי יותר חפץ הקדוש ברוך הוא באדם רשע שיניח תפילין מאדם צדיק ועיקר תפילין נצטוו להיות זכרון לרשעים ולישרם דרך טובה ויותר המה צריכין זכר וחיזוק מאותם שגדלו ביראת שמים כל ימיהם והבאתי ראיה גדולה וחזקה כי בתפילין יש ארבע פרשיות ובכל אחת כתוב לטוטפות חוץ האחת ששינה בה הכתוב וכתוב בה ולזכרון ללמד שעיקר חיוב תפילין לאותם שצריכין יותר זכר".

אזהרה מיוחדת על המניח תפילין מצינו במאירי (בית הבחירה מסכת שבת דף מט עמוד א') "תפילין צריך להנשאם להיותו נקי מעבירות ומרהורים רעים עד שלא יתחלל שם שמים על ידו להיותו רשע בצורת צדיק בברייתא אמרו לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא שלא תהא מתעטף בציצית ומניח תפילין והולך ומרמה את הבריות ונמצאת נושא שם שמים לשקר ובירושלמי אמרו חד בר נש חמא להדין חברא מוביל תפילין ברישיה אפקיד גביה חד מודלא בתר יומין תבעיה אמר ליה לית אנא ידע לך א"ל לא לדידך המנית אלא להלין דברישך הימנית באותה שעה אמרו תפילין צריכין גוף נקי כאלישע".

כתב החיד"א (בנחל קדומים פרשת יתרו אות כ') בשם רבינו אפרים בכלל איסור לא תשא, הוא שלא יעשו מצוות לרמות בהם בני אדם, כמו המניח טלית ותפילין (בשאר היום) שלא

אמ"ח 1234567

ראש מרמז על "מחשבת המצוה" שהוא במח, החיוב הוא תחילה לעשות ואח"כ לחשוב, כמו שבני ישראל הקדימו נעשה לנשמע, גם אם לא מבין מטרת המצוה עליו לעשות המצוה בלי שום דרישה וחקירה, ולכן מקדימין של יד לשל ראש.

בירושלמי סנהדרין (פ"ו הלכה ו') מסופר על שני תלמידים שלמדו יחד, ומת אחד מהם ולא עשו לו כבוד בלויה, ובאותו יום מת המוכסן שהיה רשע, וכל העיר בטלו את מלאכתם והלכו לגמול לו חסד ללוות אותו. ונתחלפו המטות, וכבוד גדול עשו למוכסן.

התלמיד שנשאר בחיים בכה הרבה וחשב בלבו שמא חלילה וחס חברי לא היה תוכו כברו, לכן לא עשו לו כבוד, הראו לו בחלום שחבירו היה צדיק ומתענג על כל טוב שבגן עדן, ואילו המוכסן נידון ביסורים, אלא התלמיד היה לו חטא אחד בלבד בחייו שהקדים להניח תפילין של ראש לפני תפילין של יד, הבזיון שנעשה לו בלויה זה היה עונש על עבירה זו, ואילו המוכסן עשה מצוה אחת בחייו שפעם אחת עשה סעודה והמוזמנים לא באו, נתן הסעודה לעניים, ויש אומרים פעם החזיק ככר לחם תחת זרועו, ונפל ממנו ועני הרימו, והמוכסן שתק ולא העליבו, מצוה יחידית זו היתה לו, ובזכותו עשו לו כבוד גדול בהלויה.

כיסוי ראש בעת הנחת תפילין

חידוש מצינו בישועות יעקב (סוף סי' ב) דכאשר אדם הולך עם תפילין לא מיחייב בכיסוי הראש כיון דהתפילין הם עדות שאימת ה' עליו. ועפ"י ביאר רבי צבי פסח פראנק (הובא בשו"ת צ"ץ אליעזר ח"ה סי' ו') לפרש דברי רש"י בסנהדרין (קא ע"ב) ע"ד הגמ' שם דהרמת יד במלך היתה שחלץ תפילין בפניו ופירש"י שאין נכון להיות בגילוי ראש לפני המלך

כדי להראות ממשלתו על השמים ועל הארץ ומקצה אחד עד קצה השני.

ראיתי מפרשים לכן נרמז ב"טטפת" שהם שנים שנים, ולא אמרו "ארבעה", עפ"ד ספר התרומה (סי' ר"ו) שהתפילין מכוונים באמצע הראש הוי להו חציין מימין הראש, וחציין משמאל הראש. וכ"כ המרדכי והראש (הלכות תפילין סי' ה') לפי שהתפילין מונחין באמצע הראש ושתי פרשיות מימין האדם ושתיים משמאלו. דהיינו קדש והיה כי יבאך בצד ימין, ושמע והיה אם שמוע בצד שמאל (ראה ב"ת סי' ל"ד). ממילא אם היה נאמר ארבעה היינו רק יודעים שהתפילין צריך ארבע פרשיות וארבעה בתים, ולא היינו יודעים מקום הנחתם, לכן חילקה תורה ואמרה "טטפת" בלשון שתיים שתיים דוקא, ולא בלשון "ארבעה" במילה אחת, ללמדנו שהתפילין מארבע פרשיות, אבל לכל שתי פרשיות יש דין מיוחד היכן צריך להניחם, ומקומם של "טט" שהם שתי פרשיות קדש והיה כי יביאך, אינו מקומם של "פת" שהם שתי פרשיות שמע והיה אם שמוע, שזהו בצד שמאל של הראש, וזהו בצד ימין.

באליה רבה (סי' כ"ה) הביא הטעם שבתפילין של ראש עושים ארבעה בתים פרודים, ובתוך כל בית פרשה אחת, ומניחים אותם על הראש במקום המוח, ואילו תפילין של יד הוא בית אחד וכל ארבע פרשיות כתובים על קלף אחד ומניחים אותו כנגד הלב. לפי שבראש יש ארבעה חושים ראייה, שמיעה, דיבור, טעם וריח, וצריך לשעבד כל חוש לכשעצמו לעבודת הבורא, ומניחים על מקום המוח שהוא מרכז כל החושים. אבל של יד אין בו רק חוש מישוש אחד.

מקדימין להניח את של יד לשל ראש

של יד מרמז על "עשיית המצוה", של

קשר היו"ד שבתפילין

בספר האגור (הלכות תפילין סימן פד) כתב "שצריך שיקרב היו"ד שברצועה של יד אצל הבית של יד בקשירתו ומי שמרחקו ירחקו חייו ממנו".

בשערי תשובה (סי' כ"ז) הביא בשם שלמי ציבור דצריך שלא תזוז היו"ד לעולם אפילו בהיותם מונחים תוך הכיס.

קשר של תפילין

באבני נזר (ארי"ה ח"א סי' קפ"ג) חידש שמכיון שצריך קשר של קיימא, א"כ השואל תפילין מחבירו, ומתאימו למידת ראשו, ואח"כ הבעלים ישנו הקשר כפי התאמת ראשם, שהראשון לא יצא חובתו.

כיס הטלית ותפילין

במקור חיים (להחות יאיר סי' כ"ח) כתב כיס הטלית והתפילין יהיו נאים ומהודרים, שגם אלו בכלל התנאה לפניו במצוות, והביא ראייה מפ"ב דסוטה דעל כלי שבו המנחה קרי ביה הקריבהו נא לפחתיתך.

וכבר מפורש בספר חסידים (סימן קכט) כבד את ה' מהונך (משלי ג ט), אתה קונה ארגז לשמור כסף וזהב, יותר יש לך לקנות ארגז נאה להצניע ספרך ותפיליך.

ברכת תפילין

הרמ"א כתב וטוב לומר תמיד אחר הברכה השניה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. דבר פלא ראיתי במקור חיים (להחות יאיר, סימן כ"ה סק"ה) "שמעתי גדולים אומרים בשכמל"ו הקב"ה מניח תפילין".

קריאת שמע בלא תפילין

במנהגי חתם סופר (פ"א אות כ"ב) הובא שהחתם סופר החמיר מאד בדין זה לקרוא

והוקשה לרצ"פ פרנק מה ענין חליצת תפילין דוקא לגילוי הראש וביאר עפ"י הישועות יעקב הנ"ל ולפי"ז שפיר כאשר חלץ התפילין ונשאר בגילוי הראש הוי הרמת יד במלך עיי"ש.

לקשור תפילין של יד על הראש

המהר"ם שיף (בגיטין נח,ב) כתב וכמדומה לי דהנושא משא בזרועו מניחו על ראשו משום דמקום יש בראש להניח שני תפילין ובשעת מלחמה שנושאים כלי זינם על זרועם ומחזיקים ברמחים נותנין התפילין של יד ג"כ בראש. והמהר"ל מפראג (בספרו נצח ישראל פ"ז) כתב כדברי המהר"ם שיף. והחיד"א בספר פתח עינים שם כותב עליו ודבריו קשים לשמוע והדין תמוה וכמדומה שלא נמצא כזאת בפוסקים ומי יודה לו וכ"כ בשו"ת חיים שאל (ח"א סי' ע"ד) ובאמת מצינו בעירובין (צ"ה,א) וב"מ (ק"ה,א) שכשנושא משא על ראשו קושר התפילין של ראש על הזרוע ופשוט שכן הוא גם להיפך כשנושא משא בזרועו שמותר לקשרם בראשו.

תפילין מצופין זהב

בתרגום על מגילת אסתר (פרק ח פסוק טו) איתא ומרדכי נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא דתכלא וכו' ולעילא מן כלילא טוטפן דמקבעין בדהבא דידעין כל עממיא אומיא ולישניא דיהוא מרדכי יהודי למקימא קריא דכתיב ויחזון כל עמא דארעא ארום שמא דיי אתקרי עלך. היינו שמרדכי לבש תפילין מצופין בזהב.

בשו"ת מהרי"ק (סימן קעד) כתב מדברי הסמ"ג עוד דרשתי להם שיותר הקב"ה חפץ באדם רשע שיניח תפילין, מאדם צדיק, ויותר הם צריכים חיזוק באותם שגדלו ביראת שמים כל ימיהם כו'.

ק"ש בלא תפילין, ולכן לא קרא ק"ש בתפילין. שכלמד עם התלמידים פרשת בא ופרשת של ר"ת דשמה אין הלכה כר"ת והוי כקורא ק"ש בלא תפילין. וכן הובא שם (בפ"ד אות ג')

פרק סב: שידוכים

כל האדם לא לעצמו נברא, רק להועיל לאחרים ככל אשר ימצא בכוחו לעשות".

הראב"ד בספר בעלי הנפש (מובא גם בהקדמת הטור לאבן העזר) כתב על זה שהפליא הקב"ה והגדיל עם האדם בעזר אשר עזרו ובעטרה אשר עטרו, וכחתן פארו, וישים עליו ציץ נזור ועל הכל האשה אשר ממנו לוקחה, ולא כשאר הברואים אשר בראם שנים שנים, אבל בראו לבדו, ויקח אחת מצלעותיו ויבן אותה לאשה ויביאה לו, למען היותה לו לעזר ולהועיל, "כי לטובת האדם ולהנאתו הגדולה עשה זאת, שאילו נברא זכר ונקבה כשאר הברואים, היתה האשה אצל האדם כנקבת הבהמה אצל הזכר, שאינה מקבלת שלטונות הזכר ולא עומדת אצלו לשמשו, אך זה חוטף מזה וזה מזה, וזה בועט בזה, ואיש למעבדו יפנו, וגם אינם מיוחדים זה לזה, לפי שבתחילה נבראו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו, ולכן ראה הבורא יתברך צורך האדם והנאותיו וברא אותו יחידי, ולקח אחת מצלעותיו ובנה האשה ממנו, והביאה אל האדם להיות לו לאשה, ולהיות לו לעזר ולמסעד, מפני שהיא נחשבת לו כאחד מאבריו אשר לו לשמשו, וכי יהיה למושל עליה כמושלו על אבריו, וכי תהיה משתוקקת אליו כאשר אבריו משתוקקים להנאת גופו, וזהו מה שאמר הכתוב ולאדם לא מצא עזר כנגדו, מציאה זו אינה אחר בדיקה וחיפוש כשאר כל המציאות, שאין נכון לדבר כן כנגד הבורא יתברך, אך היא במציאות המחשבה הקדמונית כאשר ברא

על הפסוק לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו (בראשית ב, יח) הקשה הרמב"ן למה ברא הקב"ה בתחילה את האדם יחידי, ואח"כ ברא את האשה, הרי לצורך המשך הבריאה צריך שיהא אשה להפרות ולרבות, ותירץ שכפי המ"ד (בעירובין יח, א) שהאדם נברא דו פרצופין, הרי האדם לכשעצמו היה יכול לפרות ולרבות, ואח"כ עשה הקב"ה שברא את האשה כחלק נפרד ממנו. וכן מבואר ברבנו בחיי (בראשית פרק ב פסוק יח) לא טוב היות האדם בחבור אחד דו פרצופין, וזהו שאמרו דו פרצופין נבראו, וזהו שכתוב זכר ונקבה בראם, והיו נעשין באותו החבור האחד בענין שהיה בהם טבע מביא באברי התולדה כח מוליד מן הזכר לנקבה, והיה הפרצוף השני עזר לראשון בתולדתו, וע"כ אמר אעשה לו עזר כנגדו טוב שיפרד ממנו ויתחבר אליו כפי רצונו ויהיה כל אחד ואחד עומד בעצמו ויהיה לו עזר עומד לנגדו.

לכאורה - הרי עדיף שיהא רק "אחד" - כי זהו תקוות כל אחד להיות עצמאי, ולא להיות תלוי בדעת אחרים, א"כ מדוע נבראה האשה כחלק נפרד, ביארו בעלי המוסר מכיוון שיסוד הבריאה הוא להיטיב אחד עם השני, ולעשות חסד עם האחר, אילו אדם הראשון היה נשאר יחידי, הרי לא היה עושה חסד עם אחר, אלא עם "עצמו", נמצא שכל מהות בריאת האשה היה רק לעשות חסד עמה ולהיטיב לה. וכמו שכתב בהקדמה לנפש החיים "וכה היו דבריו אלי תמיד שזה